

J A A R B O E K J E
V A N
„O U D - U T R E C H T ”

V E R E E N I G I N G T O T B E O E F E N I N G
E N T O T V E R S P R E I D I N G V A N
D E K E N N I S D E R G E S C H I E D E N I S
V A N U T R E C H T E N O M S T R E K E N

1935



BIBLIOTHEEK UTRECHT



30105

001999789

U I T G A V E V A N D E V E R E E N I G I N G
U T R E C H T 1935

**DE ZGN. AFGODSBEELDEN FOSTA EN WEDA UIT
DE MARIAKERK TE UTRECHT, ATLANTIS, DE
VOORVADEREN DER GERMANEN, EN HET
OERA LINDABOK**

DOOR

L. VAN VUUREN en G. A. EVERS. *)

Menigeen zal zijn oogen nauwelijks gelooven als hij de eigenaardige combinatie in den titel van dit opstel leest. Maar waarover moet men zich heden ten dage nog verbazen? Men is niet alleen bezig den mensch „om te bouwen” men wil ook nieuwe grondslagen vinden voor de „ordening” van het productieproces, liefst in nationalen zin, en dan kan het uiteraard niet lang duren of men poogt voor dit alles een wetenschappelijke basis te vinden. Nu zou daartegen weinig bezwaar bestaan, indien bij deze laatste pogingen niet dikwijls methoden werden toegepast, die met wetenschappelijk onderzoek in den geijkten zin van dat woord weinig meer te maken hebben. Toch ligt niet daar het groote gevaar. Deze gevallen zijn gemakkelijk te herkennen. Veel gevaarlijker is het wanneer men ziet, dat ernstige mannen, met groote wetenschappelijke verdiensten, zich dermate hebben laten overtuigen van de juistheid en waarheid van zekere nieuwe levensbeschouwingen, dat zij werkelijk meenen, dat het wetenschappelijk onderzoek en de wetenschap in het algemeen tol nu toe in geheel verkeerde banen geleid werden. Uiteraard geldt dit vooral op het gebied der zgn. geesteswetenschappen,

*) Het eerste gedeelte van dit opstel is geheel door den eerstgenoemde, het tweede, dat over de afgodsbeeldjes, door den laatstgenoemde geschreven.

ofschoon de pogingen om dit aan te toonen bij een zoo zuiver abstracte, theoretische wetenschap als de wiskunde b.v. ook niet ontbreken. Nu kan men wel toegeven, dat inderdaad de officieele wetenschap zich te veel buiten en boven de maatschappij en het volk plaatste, maar dit behoort niet te impliceeren, dat het zwaartepunt van het onderzoek der wetenschap verlegd wordt naar hetgeen een bepaald volk of natie gaarne als juist erkend zag.

Dit laatste schijnt nu vooral het geval te zijn ten aanzien van het rassenvraagstuk in het algemeen en de afstamming van de „Germanen” hunne uitbreiding over Europa en vooral hun beschavingsbezit en -invloed in geheel westelijk Europa, tot zelfs over het Middellandsche zeegebied heen.

Het waren deze gedachten die ons door het hoofd gingen, toen wij in Augustus van het vorige jaar (1934) een brief ontvingen van Prof. Albert Herrmann, hoogleeraar in de historische geographie aan de Universiteit van Berlijn.

Ten einde den lezer een goed beeld te geven van de vraag of liever de vragen, waar het hier om gaat, gelooven wij goed te doen dien brief hier volledig over te nemen. Het kan zijn nut hebben hierbij dadelijk aan te teekenen, dat Professor Herrmann een zeer ernstig geleerde is, die op het gebied der historische cartographie internationaal bekend is. Hij heeft o.a. zitting in een internationale commissie van de „Union de Géographie” voor de samenstelling van een atlas der wereld, waarin de voornaamste documenten der oude cartographie zullen worden opgenomen.

Sehr geehrter Herr Kollege. Meine historisch-geographischen Studien haben mich in letzter Zeit in die Niederlande geführt deren vorgeschichtliche und antike Geographie im Mittelpunkt einer besonderen Darstellung stehen soll. Mein Buch, dessen Druck jetzt begonnen hat, soll auch von einer Reihe Abbildungen begleitet werden, da er für einen weiteren Kreis berechnet ist.

Leider war es mir nicht möglich, in deutschen Sammlungen gewisse Abbildungen aus den Niederlande festzustellen. Ich wäre Ihnen daher zu besonderen Dank verpflichtet wenn Sie die Güte hätten, mir behilflich zu sein. Es handelt sich um folgende Abbildungen:

1. Landschaft von Alkmaar.
2. Landschaft der Insel Texel, möglichst mit dem Eierland.

3. Alter westfriesischer Terp.
4. Altes westfriesisches Bauernhaus.
5. Aus der St. Mariakirche in Utrecht Standbild (oder Wandmalerei?) der Fosta, in der Linken Weizenhalme, in der Rechten kleine Pfeile. Ich kenne davon bisher eine Zeichnung von Arnkiel in seiner „Cimbrischen Heydenreligion“, 1690, zusammen mit einem geflügelten Krieger Weda in der Tracht eines römischen Legionssoldaten(?).

Die Abbildungen sollen folgendes Thema erläutern. Seit Jahren beschäftigt mich der Atlantisfrage. Auf Grund geologischer u. histor.-geographischer Erwägungen war ich, wie ich in Petermanns Mitt. 1930 und in meiner „Erdkarte der Urbibel“ dargelegt hatte, zu dem Ergebnis gekommen, dass im Süden des Schott el-Djerid das Zentrum eines frühgeschichtl. Kulturreiches lag, das im 6. Jahrh. vor Chr. durch Krustenverbiegung und Austrocknung untergegangen ist. Auf meiner letzten Tunisreise habe ich das Zentrum in dem bis z. 6. Jahrh. v. Chr. bewohnten Hügel Debaia Schira, einer alten kreisförmigen Flussinsel, festgestellt. Die ältesten Herrscherschicht war ein Megalithvolk aus dem Norden; die Anlage ihrer Hauptstadt ist das Abbild der kreisförmigen Anlage Stonehenge, ebenso gibt es andere Anklänge an Südengland. Dieses gehörte dem Kulturkreise an dessen Zentrum wir auf Texel zu suchen haben. Ich bin kein Anhänger Herman Wirths, glaube aber nachweisen zu können, dass, wie er behauptet, die Ura-Linda-Chronik die Erweiterung einer echten alten Chronik ist. Unsere Sprachforscher haben an der Hauptsache vorbeigeredet, indem sie den Text auf das Altfriesische hin prüften; in Wahrheit kommt für die Urfassung gar nicht das Altfriesische in Frage, weil die Friesen erst nach der Römerzeit über die Zuyder See vorgedrungen sind; vielmehr ist es das Volk der Frijas des Textes, der Frisiavones (u. ähnlich) der Römerzeit, die einen vorgerman. Dialekt gesprochen haben müssen. An zahlreichen histor.-geogr. Angaben kann ich die Echtheit eines Grundtextes nachweisen, vor allem an der Chronologie; der Fälscher hat alles um 520 Jahre zu alt gemacht: nicht 2193 bis Chr. Geb., sondern von 1680 v. Chr.—300 n. Chr. (Fürst Askar = Ascaricus) reicht die Chronik; durch diese Berechtigung fallen alle unechten Bestandteile (40—50 %) von selbst unter den Tisch. Es bleibt ein riesiger Seestaat von Skandinavien bis zum Mittelmeer, regiert von einer Volksmutter in Texel, mit Kolonien im Mittelmeer u. seit der Naturkatastrophe von 1680 v. Chr., die ich besonders von Chinesischer Seite bestätigen kann, mit Kolonien in Nordafrika-Atlantis. Es ergeben sich für die Vorgeschichte und die Stellung der Niederlande grossartige neue Gesichtspunkte. Sie werden daher begreifen warum mir besonders an obigen Abbildungen soviel liegt. Daher meine grosse Bitte. Das Buch soll in diesen Oktober erscheinen. Sind die Forschungen von Giffens bei Groningen schon im Druck erschienen? Auch für freundliche Beantwortung dieser Frage wäre ich sehr dankbar. Met dem besten Empfangen
Ihr ergebenster ALBERT HERRMANN.

Men ziet uit dezen brief de algemeene gedachtengang, die aan het onderzoek en de daaruit getrokken besluiten van Prof. Herrmann ten grondslag ligt. Zijne onderzoekingen betreffende Atlantis van Plato schonken hem de vaste overtuiging, dat deze ideaalstaat van Plato gezocht moest worden in het zuiden van Tunis, in het gebied van de tegenwoordige Schott El-Djerid, gelegen ten zuidoosten van de bekende tegenwoordige oase Tozeur, welke men nu gemakkelijk van Tunis uit per smalspoor bereiken kan. Daar lag tot aan de zesde eeuw voor Chr. een rijk, dat bewoond werd door een der megalithische volken, wier grafmonumenten men thans nog aantreft langs de noordkust van Afrika, de westkust van Europa, via Bretagne en Engeland tot in Skandinavië, Denemarken en in ons land. Het rijk ging ten onder door klimaatwijziging (uitdroging) en bodembewegingen (niveauperanderingen der zee). Het centrum van dit groote Rijk lag echter in het Noorden, het volk dat hier tot zoo ver in het zuiden koloniseerde, was het volk der „Frijas“, welks lotgevallen beschreven zijn in het Oera Linda Bok. Dit centrum behoort gezocht te worden op het eiland *Texel*. Daar was gevestigd de *Volksmoeder* die meteen waakte over de Godsdienstige ceremoniën, waarbij dan de Goden (?) Fosta en Weda een rol gespeeld zouden hebben en wier beeltenis aanwezig geweest zoude zijn in de Utrechtsche Mariakerk.

Ofschoon uiteraard het laatste probleem, dat van de afgodsbeeldjes in de Mariakerk den lezers van dit jaarboek wel het meest zal interesseeren, willen wij toch met een enkel woord gewag maken van de methode door Herrmann toegepast, zoomede van de Atlantisvraag, van de klimaatverandering in kwartairen tijd en van de betekenis van oude kronieken.

De methode van Herrmann is niet alleen zuiver wetenschappelijk, maar zij behoorde eigenlijk reeds veel langer te zijn toegepast bij het voorhistorische en archaeologische onderzoek. Herrmann gaat nl. uit van de logische gedachte, dat men bij alle onderzoekingen in voor- en proto-historischen tijd dient uit te gaan van een zoo zorgvuldig moge-

lijke reconstructie van het landschap, waarin zich de oude beschavingsmonumenten, de „occupatievormen“ de oude vestigingen bevinden. Daartoe behoort men met de hulpmiddelen der physiographie en geologie in het terrein zelf de opeenvolgende veranderingen op te sporen. Eerst dan zal men zich een zuiver denkbeeld kunnen vormen van de levensverschijnselen, die men met de spade en uit de beschikbare literaire bronnen heeft aangetoond. Dit geldt voor ieder gebied, maar het is zeker onontbeerlijk in de randen van de continenten, die nu eenmaal hebben blootgestaan aan voortdurende trans- en regressies van de zee. Men kan grooten eerbied hebben voor de resultaten, die tot nu toe door de praehistorie en de archaeologie zijn bereikt, zonder over het hoofd te zien, dat beiden zich tot voor korten tijd te weinig rekenschap gaven van de functie, die de cultuurverschijnselen, welke men te voorschijn bracht, in de toenmalige samenleving te vervullen hadden. Deze functie nu hangt, vooral in voor-historischen tijd, ten nauwste samen met de physische mogelijkheden in het bepaalde gebied aan het welvaartsstreven des menschen geboden. De bereikte welvaart was op haar beurt onafwijsbare voorwaarde voor de cultuur. In dit opzicht werd in ons land in den laatsten tijd zeker veel bereikt door de samenwerking van het onderzoek der veranderingen, die onze Noordzeekusten en het duinlandschap ondergaan hebben, en dat van de vroeg-historische en praehistorische nasporingen in die terreinen. In dit opzicht mag het onderzoek van Herrmann ten aanzien van het Atlantisprobleem, zooals dat opgenomen is in Petermanns Mitteilungen van 1930, bldz. 170—174 en 243—250, inderdaad voorbeeldig genoemd worden. De prachtige kaart, die bij dat artikel gevoegd is, geeft met de daarbijgevoegde profielen een duidelijke reconstructie van het landschap der Schott el-Djerid in de oudheid gebaseerd op nauwgezet onderzoek in het terrein. Wat meer zegt en waar het hier eigenlijk opaan komt, is, dat in dit artikel van 1930 Herrmann tot het laatste toe de wetenschappelijke onderzoeker blijft.

Men veroorloove mij ten bewijze het slot hier woordelijk over te nemen.

„Nordwestafrika gilt noch heute als ein Land, das erst mit Karthagos Gründung für die Geschichte Bedeutung gewinnt. Dasz wir dort mit ganz anderen, für die Kultur viel günstigeren Vorbedingungen rechnen müssen, glauben wir oben nachgewiesen zu haben. Hiernach dürfen wir besonders für die kretensisch-mykenische Epoche im Tritongebiet ein Kulturzentrum annehmen, das sowohl ins Innere Afrikas bis zum Nigerdelta, vor allem über das östliche Mittelmeergebiet ausgestrahlt haben muss. Am stärksten hat es offenbar auf Griechenland und die Ägäis eingewirkt. Wenn die auf ihre eigene Kultur so stolzen Hellenen berichten, das Land des Triton hätte ihnen so viele Kulturgüter und selbst die ganze ältere Götterwelt geschenkt, so ist um so mehr zu erwarten, dasz eine systematische Durchforschung aus dem Wüstensande reiche Schätze zutage fördern wird.“

Men ziet het hier, in 1930 is er nog geen sprake van een kolonisatie uit het Noorden. Integendeel, wel meent Herrmann door zijn onderzoek aangetoond te hebben dat Atlantis niet een fantasie van Plato geweest is. Het heeft wel degelijk bestaan. Het lag in zuid-Tunis in de Schott el-Djerid, toen een golf van de Middellandsche zee. Hij dringt aan op nader onderzoek, daarbij uitgaande van het naar mijne meening alleszins juiste beginsel, dat aan ieder geschiedkundig document een lange, zeer lange ontwikkelingsperiode voorafgaat, welker kennis slechts verkregen kan worden door een nauwkeurig geografisch onderzoek, dat den grondslag behoort te vormen voor het praehistorisch en archaeologisch onderzoek.

Vraagt men nu naar onze meening over het Atlantisprobleem, dan zouden wij daarop willen antwoorden, dat Herrmann voor ons wel heeft aangetoond, dat daar in zuid-Tunis een machtig cultuurcentrum heeft bestaan in proto-historischen tijd, maar dat classici zullen hebben uit te maken of wij hier te doen hebben met het Atlantis van Plato. Voor ons geldt nog steeds wat wij elders schreven:

„Alleen voor Plato misschien geldt het sterke bewustzijn, dat de mensch uit zijn microcosmisch bestaan opzien moest naar den macrocosmos om daarin het allerhoogste, het goddelijke te erkennen. Is eigenlijk

zijn utopische Atlantis-phantasie iets anders dan de ideëele, consequente verwerkelijking van deze gedachte voor de menschelijke maatschappij? Het uiteindelijk antwoord op de vraag naar het doel van het leven op aarde, naar de beteekenis van de relatie „mensch-Natuur“?

Belangrijk is evenzeer dat Herrmann bij dit onderzoek nog eens den nadruk gelegd heeft op de klimaatsveranderingen na den aanvang van het kwartaal. Deze vraag is uitvoerig behandeld door Ellsworth Huntington in zijn *Civilization and Climate*. En al kan men ook al de uitspraken van Huntington niet aanvaarden, vast staat dat hij de eerste is geweest, die op zuiver wetenschappelijke gronden voor Californië althans heeft aangetoond, dat lange perioden van groote droogte, na het begin van het kwartaal hebben afgewisseld met perioden van rijken neerslag. Meer zullen wij er thans niet van zeggen, dan alleen weer dit, dat het praehistorisch onderzoek in ieder gebied met deze mogelijkheid rekening te houden zal hebben. Wij verwijzen bovendien naar het uitnemend onderzoek van klimaatsveranderingen in Palestina ingesteld door A. van Deursen: Over den regenval in Palestina, in verband met den achteruitgang des lands, opgenomen in het Gedenkboek R. Schuiling, Mei 1924.

Dan komt in Duitschland de groote verandering. In Januari 1933 verkrijgt Hitler in Duitschland de macht. De nationaal-socialistische levensbeschouwing met de daaraan verbonden beteekenis van „ras en bloed“ krijgt vat op een groot deel van het Duitsche volk en moet nu, zooals wij tevoren opmerkten, wetenschappelijk gefundeerd worden.

Onder dezen invloed verschijnt het nieuwe boek van Herrmann, waarvoor hij onze hulp inriep ten aanzien van de afbeeldingen: *Unsere Ahnen und Atlantis, Nordische Seeherrschaft von Skandinavien bis nach Nordafrika*, 1934. Het zal voldoende zijn de eerste zinsneden van het Voorwoord hier over te nemen om den geweldigen sprong, die nu in volle overtuiging gemaakt wordt, aan te duiden in zijn geheele zwaarwichtige beteekenis:

„Wir leben mitten in einer neuen Kulturwende. Im Erbe des Altertums vollzieht sich eine Umwertung ohne gleichen. Was man vom alten Orient ehrfürchtig sich zu eigen gemacht hat, findet heute nicht mehr seine Anerkennung; immer grösser wird die Zahl derer, die sich von dem Erbe Babylons und des Judentums abwenden. Das klassische Idealbild des Hellenen ist im Verblässen; denn man findet es als Widerspruch, das uns artverwante Volk seine Kultur im wesentlichen auf orientalischen aufgebaut haben soll. Ein neues Idealbild steigt vor uns auf, das wir nicht mehr in der Fremde, sondern im eigenen Blut und Boden stehen. In neuem Lichte erstrahlt jetzt das Erbe unserer ältesten Vergangenheit.“

Hieraan behoeft niets toegevoegd te worden. Hier is de man aan het woord, die zich in volle overgave wijden wil aan de nieuwe gedachte. Hij wil zijn wetenschap in dienst stellen van de nieuwe idealen, die met zoo razende snelheid een groot deel van het Duitsche volk bezielen. Nu ontstaat dit voor ons zoo ongewone beeld van een zuiver wetenschappelijk gehouden betoog tot op een bepaald punt. Dan wordt alles „omgebouwd“ langs den weg eener overleiding naar de nieuwe „mythe“ in de beste gevallen met de overtuiging van een werkelijk naar waarheid zoekende. Naar onze meening staan wij bij Herrmann inderdaad voor een dezer gevallen. Het kan niet de bedoeling van dit opstel zijn daar dieper op in te gaan, wij meenen hier duidelijk genoeg de geesteswending te hebben aangegeven.

Slechts willen wij nog een punt kort behandelen. Met name de beteekenis van de oude kronieken. Als waardevol gegeven voor het onderzoek, dat de cultureele opstijging van een volk verbinden wil aan zijn bodemgeschiedenis, hebben zij, ook naar onze meening, grooter beteekenis dan men daaraan tot nu toe wel heeft willen hechten. Het diepgaande onderzoek in de omgeving van het Heilige Land, dat op het oogenblik in gang is en waaraan gelukkig ook door Nederlandsche geleerden wordt deelgenomen, brengt als het ware iederen dag de bevestiging van de in het Oude Testament opgenomen beschrijvingen. In ons land heeft Holwerda in de Oudheidkundige Mededeelingen uit 's Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, Nieuwe Reeks, VIII—XI, daarop reeds

de aandacht gevestigd in zijn artikel „Die Katastrophe an unserer Meeresküste im 9. Jahrhundert“

Wij kunnen in de verte niet beoordeelen in hoeverre Herrmann erin geslaagd is althans voor een deel van het Oera Linda Bok de echtheid aan te toonen. Wel meenen wij dat dit geschrift aan een nieuw onderzoek onderworpen behoort te worden in verband met de jongste uitkomsten van het bodemonderzoek en de praehistorische en archaeologische vondsten van den laatsten tijd.

En nu dan de afgodsbeeldjes ?) uit de Mariakerk. Zoals de aandachtige lezer gezien zal hebben, verwijst Herrmann in zijn brief naar de kroniek van Arnkiel: „Cimbrische Heydenreligion“ waarin afbeeldingen van de afgodsbeeldjes uit de Mariakerk zouden voorkomen. De volledige titel van deze kroniek luidt:

Cimbrische / Heyden-Religion: Beschrieben von M. Trogillo Arnkiel / Praeposito Holsatico. Hamburg, Thomas von Wiering 1691. 4^o

Op blz. 111 begint het verhaal over de heidensche afgoden van de Friezen met den aanhef: „Das XII Capittel Von denen Heydnischen Götzen der Cimbrischen Fresen“ Op bladzijde 112 kan men dan lezen, dat in de St. Mariakerk te Utrecht de beide afgoden Weda en Fosta aanwezig zouden zijn, waarbij eene afbeelding dier afgoden is gevoegd, welke bij dit opstel is gereproduceerd (afb. 2). Hij vermeldt tevens, dat Heinrich Walter in zijn Chron. Fres., lib. I, cap. 8 mededeelt op den 12 Juni 1650 in de Mariakerk te Utrecht de afgodsbeelden van „Phoste“ en „Wede“ zelf gezien te hebben, tegelijk met een grooten hoorn, waarmede men het volk tot den afgodendienst tesamen riep.

Nu had, toen wij ons met den brief van Herrmann tot den gemeente-archivaris Dr W. C. Schuylenburg wendden, deze ook juist een brief van Herbert Thomsen uit Hamburg ontvangen, waarin „zu genealogisch-heraldischen Zwecke“ naar dezelfde afgodsbeelden uit de Mariakerk gevraagd

werd, onder verwijzing naar een kroniek van Anton Heimreich van 1668.

Het is ons gelukt ook deze kroniek terug te vinden en aangezien de titel Antonius Heimreich als samensteller vermeldt en de voorrede (blz. V) door Antonius Heimreich Walter geteekend is, daar mag aangenomen worden, dat Arnkiel en Thomsen naar dezelfde bron verwijzen.

Deze kroniek draagt op den voortitel, die hierbij mede gereproduceerd wordt afb. 1 o.m. eene afbeelding van de beide afgodsbeelden „Fhoseta“ en „Waeda“ Kennelijk hebben deze afbeeldingen Arnkiel weer als voorbeeld geëind. Het boek verscheen onder den titel:

Ernewerte Nordfresische Chronick / Darin die Beschreibung derer dem Schleszwigischen Hertzogthum incorporierten Freschen Landschafften / Durch M. Antonium Heimreich, Pastoren auff dem Mohre im Nordstrande Schleszwig 1668. 4^o

Onderaan op blz. 48 begint in deze kroniek het verhaal over de afgoden als volgt:

„Das achte Capitel. Von der Nord Fresen Abgöttern und Begräbnissen. / Es seyn aber diese Nord Fresen bey ihrer ersten Ankuft heidnische völker gewesen, die gleich wie andere völker selbiger zeit bisz auf Carolum M. in grosser abgötterey gelebet. Sie haben aber anfangs ihren Göttern keine tempel noch bilder gemacht, weil sie erachtet, dasz sie dieselben in den tempeln oder häusern nicht konten beschliessen, noch mit menschlichen Figuren abbilden müchten. Derhalben sie denselben die grünen bäume, so viele äste und zweige gehabt, geheiliget, und bey denselben ihre Götter geehret. Wie sie hernach mit den Römern umbgegangen, da haben sie auch von denselben gelernet, den Römischen Göttern in diesen ländern / besondere tempeln und bildnissen zu machen und auffzurichten. Wie denn die landtaffeln dieser gegend anzeigung geben

„Es sein aber besonders von den Fresen vornehmlich vier abgötter geehret und angebetet worden, welche Phoseta oder Fosta, Freda, Meda und / Woeda geheissen. Unter denselben hatten Meda und Phoseta in der rechten / hand einige pfeile, und in der lincken hand eine korngabe; Freda und Woe da aber auff ihrer brust ein schild, auff dem haupt einen helm, an armen und beinen waren sie nacktet, und hatten flügele auf den rücken; daraus zu schliessen, das jene beym feldbaw; diese aber bey den vorgefallenen kriegten werden / angebetet worden sein. Und habe ich den 12. Jun: A. 1650. der Phostae und / Woedae bildnissen neben einem grossen horn, dadurch man das volck

beym / götzendienste zusammen geblasen, in S. Marien Kirche zu Utrecht selber gesehen."

Zooals uit bovenstaande aanhaling blijkt, is Antonius Heimreich (Walter) dus de man, die schreef, tegelijk met den hoorn, de beelden van Fosta en Weda op den 12 Juni 1650 zelf in de Mariakerk te Utrecht gezien te hebben en die teekeningen van de beelden maakte, om ze op den voortitel van zijn werk te laten weergeven.

Naar aanleiding van artikelen over de Mariakerk van L. E. Bosch in den Utrechtschen volksalmanak voor 1844, blz. 72, en van S. Muller Fz. in Oud-Holland XX, 1902, blz. 203, waarin de beeldjes genoemd worden, had de heer Schuylenburg zich intusschen tot de directie van het Rijksmuseum te Amsterdam gewend, om te ervaren of daar misschien onder de voorwerpen, die weleer tot de kerkschaten van St. Marie hebben behoord, ook nog de afgodsbeeldjes aanwezig waren. Inderdaad bleek dit het geval te zijn. Ze staan in den door A. Pit bewerkten Catalogus van de beeldhouwwerken, 2^{de} druk, 1915, onder no. 7 als volgt beschreven: „Twee ridderfiguren in brons, bij het middel afgebroken, in wapenrok, het hoofd gedekt door een konisch kaske, met afgebroken neus-bedekking. Mogelijk fragmenten van een monumentalen kerkkluchter Afkomstig uit den schat der St. Maria te Utrecht. Hoog 0.19 M. licht bruine patina. XII^e eeuw"

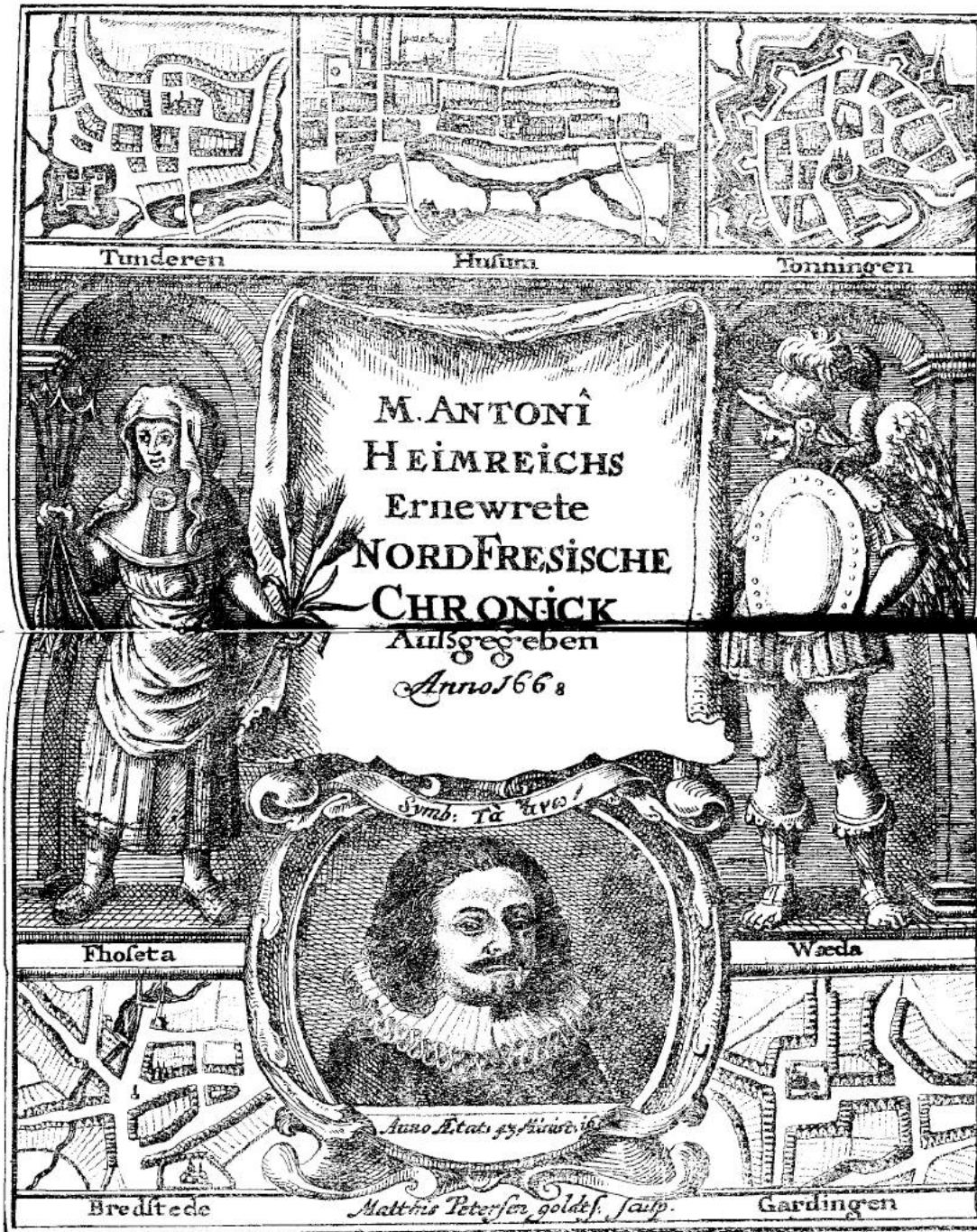
Aan het verzoek, om toezending eener fotografische afbeelding werd onmiddellijk voldaan, welke foto eveneens bij dit opstel gereproduceerd is (afb. 3) Men kan gemakkelijk onze verbazing begrijpen bij de ontvangst van deze fotografie. De foto is ook aan Prof. Herrmann gezonden, die echter meende, dat hier een vergissing in het spel moest zijn en ze daarom niet in zijn boek: *Unsere Ahnen und Atlantis*, heeft willen afdrucken. Wel heeft hij daarin echter de teekeningen van Arnkiel (afb. 2) laten opnemen en aan de daarop voorkomende voorstelling van Fosta de volgende verklaring toegevoegd (blz. 95/96 :

„In der Sankt Marienkirche der alten Erzbischofsstadt Utrecht sah man früher ein sonderbares Gemälde, eine Frauengestalt mit strengem Antlitz und in einfachem schlichtem Gewande. In der Linken hält sie Garben mit Weizenhalmen, in der Rechten, was zu dem Gesamtbilde gar nicht passt, mehrere kleine Pfeile. Die Beischrift, dass es sich um Fosta, die älteste Volkmutter Festa, handeln soll, klärt uns darüber auf, was es besonders mit den Pfeilen für eine Verwandnis hat. Es sind offenbar die Runen, die Festa bei ihrem Volke eingeführt hat. Der Künstler der dieses Standbild errichtete, wusste es nicht mehr; er machte aus den Runen Pfeile, die das ganze Bild entstellt haben. Aber der Name Fosta und die Gestalt der Weizen spendenden Mutter sind noch das Letzte, was sich aus der grossen Vorzeit daselbst erhalten hat."

Geen wonder dus, dat vooral na de verschijning van Herrmann's boek de lust ontwaakte, om meer van de afgodsbeelden der voormalige Utrechtsche Mariakerk gewaar te worden en zoo mogelijk hunne lotgevallen tot op den tegenwoordigen tijd na te gaan.

Het oudste gevonden bericht daaromtrent komt voor in een geschrift van Cornelius Kempius uit Dokkum, in 1587 te Groningen gestorven, dat in 1588 onder den titel: *De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae libri tres*, te Keulen in druk verscheen. Na in caput XXVIII verhaald te hebben, hoe de Friezen door Karel de Groote tot het christendom gebracht zijn, vertelt hij op de blzn. 314—316:

„Die oude Friezen immers waren zeer verknocht aan afgoderij en hadden prachtige en zeer rijke heiligdommen, en standbeelden van vele goden en afgoden uit brons en koper vervaardigd. En nu nog ziet men in het klooster Rottum, abdij der orde van den h. Benedictus, een zeker heiligdom van zeer oud maaksel, nu de kapel der proosdij, waar ter weerszijden van het schilddak aan Friesche afgoden (idolen) van koper geofferd werd. En dat daarin honderd beelden van idolen waren welke die ongelukkige menschen aanbaden; zij brachten hen wijgeschenken, smeekten hen om raad en hulp, terwijl de duivel hen misleidde en door hunne monden valsche woorden sprak en antwoord gaf aan het onwetende volk, dat vol van zonden was. Deze idolen waren beschilderd met gewapende borst, een helm op het hoofd dragende, met naakte armen en beenen, op den rug vleugels hebbende, waarmee zij, naar men verhaalde, door de lucht vlogen. Zij hielden een beeld voor Medea of Phoseta, die in heel Friesland heerschte en vooral in Medemblik en in het land Phosetanea, dat men Hilgerland noemt, waar Radboud, koning der Friezen, vroeger zijn zetel had en zijn paleis heeft bezeten. Bovendien eerden zij Freda en Woeda



1. Voortitel van Antonius Heimreich (Walter)'s kroniek van 1668.

met ongelooflijke vereering en wijdden zij den Vrijdag haar ter eere in eeuwige gedachtenis, en vereerden haar, in de rechterhand een pijl en in de linker een korenbundel voor zich dragende, als godheid, door welke godin zij geloofden bewaard te worden voor honger, begiftigd te worden met veldvruchten en een overvloed van alle goeds. Er zijn er die beweren dat dit een beeld van Mars was, wiens beschermheerschap zij bij gevechten behoeften. Al deze idolen zijn (toen de doop aangenomen was) door Karel de Grootte omvergeworpen en tot den huidige dag worden ter eeuwigdurende herinnering aan dien daad te Traiectum in het archief van het College der goddelijke maagd Maria nog drie idolen der Friezen bewaard en bezichtigd, welke ik met mijn oogen heb gezien en in handen heb gehad. Traiectum inferius wordt gewoonlijk Utrecht genoemd, een stad van Frisia "

Ook de bekende Utrechtsche oudheidkundige Aernout van Buchell noemt in zijne in 1592 voltooide en in 1906 door Mr S. Muller Fz. uitgegeven „Traiecti Batavorum descriptio" ¹ drie in de Mariakerk van ouds bewaarde afgodsbeelden, waarbij hij naar het bovengenoemde geschrift van Kempius verwijst. Toch zijn er slechts twee geweest, want reeds de oudst bewaarde inventaris van het kapittel van St. Marie, die van 1525, wijst, evenals die van 1579/1580 uitdrukkelijk „duo ydola erea" (twee bronzen afgodsbeelden) aan ²) Op een inventaris uit het midden der 17^{de} eeuw eveneens nog op het rijksarchief voorhanden, staan ze als „twee affgodekens" ingeschreven.

In 1668 bezocht de vermaarde Engelsche medicus Edward Brown ons land en zag blijkens zijn reisverhaal in de Mariakerk o.m.: „Two idols, taken (in time of war long since in Germany and given to this place by the emperor Henry the fourth, are worth the seeing, not so much for their neatness, as their antiquity and odd shape" ³) Volgens de overlevering was de stichter der kerk dus ook de schenker der in den oorlog in Duitschland genomen beeldjes.

1) Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap XXVII (1906), blz. 187

2) Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht XXVI (1900), blzn. 292 en 303.

3) Edw. Brown, A brief account of some travels in divers parts of Europe London, 1687 P 101.



2. Fosta en Weda, volgens Trogillo Arnkiel's kroniek van 1691.

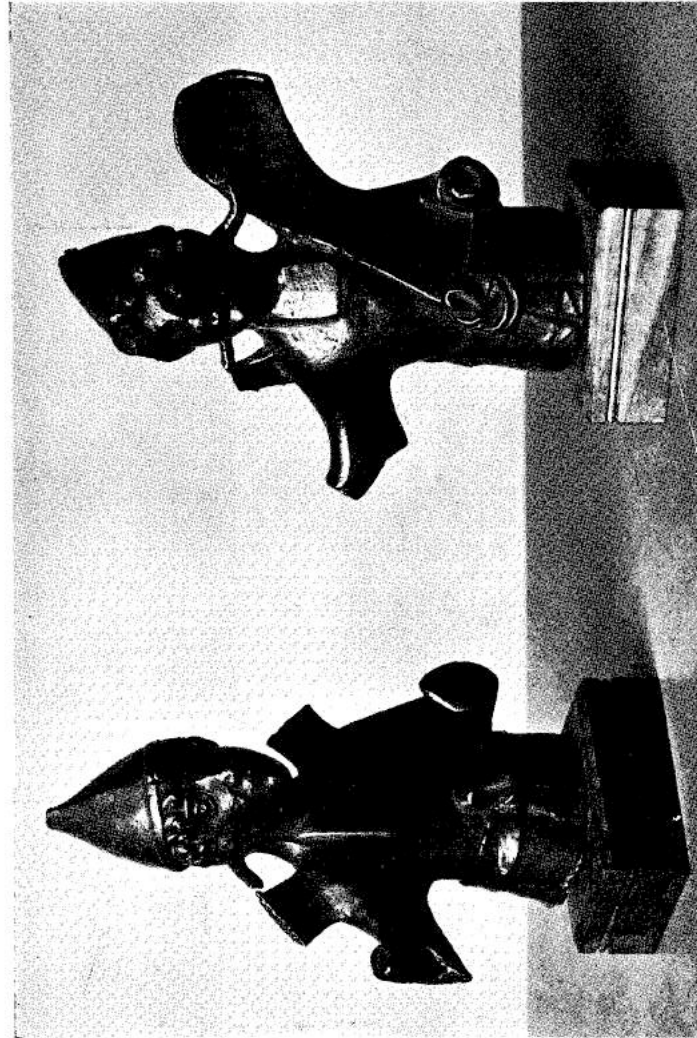
Reisbeschrijvingen uit lateren tijd, ofschoon in vrij groot aantal in druk verschenen, spreken niet meer van de afgodsbeeldjes, maar toch bleven ze in de Mariakerk bewaard. Blijkens zijne beschrijving van „het gebouw voor kunsten en wetenschappen, voorheen de Mariakerk”¹ bezocht L. E. Bosch op den 5den Augustus 1811 het gebouwencomplex en werden hem op eene bovenzaal nog de „twee heidensche afgodsbeeldjes of huisgoden (Dii Lares) van metaal” getoond. De kapittelen waren toen reeds door keizer Napoleon (21 Febr 1811 opgeheven en hunne bezittingen tot staatsdomein verklaard. De belangrijkste der daarvan afkomstige voorwerpen, ook de afgodsbeeldjes, schijnen toen voor opzending naar Parijs, ter verrijking der Fransche musea, bestemd te zijn geweest; het verloop der staatkundige gebeurtenissen zou de verzending echter verhinderd hebben.

De lijst der kostbaarheden, welke tot in 1811 in het bezit der verschillende kapittelen waren, is door Dr W J A. Visser in het Rijksmuseum te Amsterdam teruggevonden en onlangs gepubliceerd²) Uit zijne mededeelingen blijkt, dat de voorwerpen in het najaar van 1811 door den inspecteur-generaal Temminck in bezit genomen en naar s Gravenhage verstuurd werden. Alle goederen bleven aldaar bewaard op het Departement van ontvangsten tot Augustus 1822. Toen werden ze op last van den Minister voor het publiek onderwijs, de nationale nijverheid en koloniën aan het Kabinet van 's Konings zeldzaamheden te s Gravenhage afgegeven. Bij de opening van het Rijksmuseum te Amsterdam zijn de kostbaarheden daarheen overgebracht, waar ze nog steeds worden bewaard.

Onder no. 5 der oudheden en rariteiten, afkomstig van St. Marie, worden op de lijst van 1811 de „twee metalen heidensche afgoden” genoemd. 't Zijn de twee beeldjes, welke bij dit opstel zijn gereproduceerd (afb. 3) Aangezien,

1) Utrechtsche volks-almanak voor 1844, blz. 72.

2) Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht LVIII (1934), blz. 208.



3. De zgn. afgodsbeeldjes uit de St. Mariakerk te Utrecht, thans in het Rijksmuseum te Amsterdam.

zoals de verschillende genoemde inventarissen uitwijzen, sedert 1525 geen andere afgodsbeeldjes in 't bezit van het Utrechtsche Maria-kapittel zijn geweest, daar mag geconstateerd worden, dat Antonius Heimreich Walter in 1650 ook geen andere dan deze beeldjes in de Mariakerk te Utrecht gezien kan hebben.

Bij eene vergelijking van de fotografische reproducties dezer beeldjes met de teekeningen van Heimreich Walter kan moeilijk ontkend worden, dat ze op bijzonder vrije wijze zijn weergegeven, dat hun „odd shape” zooals Brown schreef, hun zonderlinge gedaante op zeer fantastische wijze is uitgewerkt. Zelfs wanneer in den loop der tijden details afgebroken zouden zijn, dan is het nog niet aan te nemen, dat ze ooit de vele, op de teekeningen voorkomende bijzonderheden hebben vertoond. 't Heeft er dus allen schijn van, dat Heimreich Walter de bronzen figuren, welke evenals alles dat in vroeger eeuwen niet begrepen werd „heidensch” werden genoemd, heeft aangevuld en uitgedost op eene wijze, die met het gedachtenbeeld van zijn tijd in overeenstemming was.
